

İLKÖĞRETİMDEKİ HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSLERİNDE KULLANILACAK BİR ÖĞRETİM ETKİNLİĞİ OLARAK RESİM ÇİZİMİ YOLUYLA EMPATİ

*Yard.Doç.Dr. Yücel KABAPINAR**

ÖZET

Empati bireyler ve topluluklar arasında daha nitelikli ilişkilerin kurulmasında önemli bir role sahiptir. Buna karşın empati, uzun bir süre boyunca Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içerisinde geliştirilecek bir beceri olarak ülkemizin müfredat programları içerisinde yer almamıştır. Ancak 2004 yılında ilan edilen müfredat programında “İletişim ve Empati Becerisi” başlığı altında bir beceri alanı olarak kabul edilmiştir. Araştırmada ilköğretim ikinci sınıf öğrencilerinden kendilerine sunulan empati rollerinden birini seçerek, o role ilişkin duygu ve düşüncelerini yansıtan bir resim çizmeleri istenmiştir. Resim çizdirme tekniğinin kullanım nedeni, bu yaş grubu öğrencilerinin yazım becerilerindeki sınırlılıktır. Resim çizimlerinin tamamlanmasının ardından, 15 öğrenci ile geliştirdikleri empatik düşünce ve duygulara ilişkin yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğrencilerin çizdiği resimler ile görüşme metinlerinden bir bölümüne ve empati sürecine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Empati, resim çizme, sosyal bilgiler, hayat bilgisi, öğretim*

EMPATHY THROUGH DRAWINGS AS A TEACHING ACTIVITY USED IN PRIMARY SCHOOL SOCIAL STUDIES COURSES

SUMMARY

Empathy is of great importance in developing better relationships among individuals and societies. Yet, empathy is not involved in the national curriculum as a skill needs to be developed in the Social Studies and Citizenship courses. Therefore, a number of empathetic roles were presented to a group of the primary school pupils (aged 7-8). Then they were requested to draw pictures representing their thinking and feelings concerning the social issue that they chose. The reason for asking them to draw a picture to express themselves was due to the potential limitations concerning their writing skills. After drawings were completed, face-to-face interviews were conducted with 15 of them in order to provide them an opportunity to express their empathetic reasonings and feelings orally. In the paper, examples from students' drawings and related interview

* Yard. Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi – İSTANBUL
ykabapinar@marmara.edu.tr

excerpts are presented in order to describe and evaluate the empathy process in which students were involved.

Keywords : *Empathy, drawings, social studies, citizenship, teaching*

Köyden kente göçün temelini attığı, kentleşme ve sanayileşmenin ivme kazandırdığı, gelir dağılımındaki dengesizliğin hızlandığı, bireyselleşmenin bencilleşme olarak algılanması ile yoğunluk kazanan, “eskiden insan ilişkileri bir başkaydı azizim” ile nostaljik duyguları kışkırtan ve “her koyun kendi bacağından asılır” atasözü ile somutlaşan bir yalnızlaşma duygusu ve bencillik örüntüsü toplumsal yaşamda daha da çok boy göstermeye başlamıştır. Bu duyarsızlaşma ve diğerinin varlığına tahammülsüzlük nedeniyle bir futbol maçında omuz omuza çarpışan ve “afedersiniz” sözünün onarabileceği basitlikteki bir sosyal sorun cinayet ile sonuçlanabilmektedir. Yapacağı davranışın kendisini, ailesini, karşısındakini, karşısındakinin ailesini ve toplumu nasıl etkileyebileceğine dair bir perspektifi olmayan genç insan, ancak cinayeti işledikten sonra davranışının sonuçlarına ilişkin bir bakış geliştirebilmekte ve “çok pişman olduğunu” dile getirmektedir. Bu anlamda sosyal sorunları şiddet ile çözmeye yönelen, diğerinin varlığını anlamlandıramayan ve eylemlerinin sonuçlarını kestiremeyen dar bakış açısını gidermenin en önemli araçlarından biri, küçük yaşlardan itibaren çocuklarda empati becerisini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktır.

Bu çerçevede yapılan araştırmalar empati kurabilme becerisinin saldırgan ve antisosyal davranışların azalmasında önemli işlev gördüğünü, sinir kontrolünün sağlanmasına ve karşı tarafın perspektifinin algılanmasına önemli katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Moulden ve Marshall, 2002). Buna paralel olarak araştırmalar empati kurabilme ile suç işleme arasında negatif bir ilişki olduğu ve suç işleyen kişilerin, işlemeyen kişilere göre daha düşük düzeyde empati kurabildiklerini de ortaya koymuştur (Miller ve Eisenberg, 1988). Yine bu alanda yapılan çalışmalara göre empatinin kişinin benmerkezli yaklaşımında azalmaya yol açmakta, başkalarının zor durumlarını daha nitelikli bir gözlem zenginliği ile ayırt ederek duruma uygun sözel ya da bedensel yardımda yardımcı bulunmasını sağlamakta, diğer varlıklar ile çevreye karşı olan duyarlılık potansiyellerini zenginleştirmektedir (Dökmen, 2000; Ciaramicoli, Ketcham, 2001; Moulden ve Marshall, 2002). Bu noktadan bakınca empatinin duyarlılık, yardımlaşma ve dayanışma ile ilintili bir kavram olduğu açıkça görülmektedir.

Bunlardan başka empatinin, açık fikirlilik, demokratik tutum, farklılıklara saygı ve hoşgörü ile bağıntılı olduğu da açıktır. Gerçekten de, duruma bir başkasının penceresinden bakarak “onun, benim olduğum gibi olmayışı”nın nedenlerini anlama çabası, farklılıklara saygı ve demokratik bir tutumu da beraberinde getirecektir. Bu anlamda öğrencide empati becerisini geliştirmeye yönelik çalışmaların demokratik ve çoğulcu perspektiflerin gelişmesine katkıda bulunması beklenebilir.

Bu aşamada önem kazanan nokta, empatinin çocukta kendiliğinden oluşmadığıdır. Bu anlamda empati hem evde hem de okulda oluşturulacak uygun sosyal ortamlar ile basamak basamak oluşan ve yaşam boyu gelişen bir beceri olarak görülmelidir. Bir başka deyişle, empati kurabilme becerisi, fiziksel gelişme ile kendiliğinden oluşan ve gelişen bir beceri olmayıp, sosyal çevreye bağlı olarak gelişen/gelişmeyen bir potansiyeldir. Bu açıklamaların bir uzantısı olarak orta yaşlı bir yetişkin ile kıyaslandığında genç birinin empati becerisi görece daha gelişmiş olabilir (Marshall, 2002). Bu anlamda Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık ve İnsan Hakları gibi sosyal olay ve kavramları daha fazla ön plana çıkaran derslerde empati becerisini geliştirecek etkinliklere yer verilmesi önem kazanmaktadır.

Nitekim 2004 yılında açıklanan ve pilot illerde uygulanmaya başlanan “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı” ile empati “İletişim ve Empati Becerisi” adı altında öğrencilerde geliştirilmesi gereken bir beceri olarak ilk kez sosyal bilgiler dersi programlarında yer bulmuştur. Bu beceri çerçevesinde öğrencilerde “farklı perspektiflerden bakma”, “açık fikirli olma”, “başkalarının düşünce ve duygularını anlama” ve “farklılıklara saygı duyma” gibi alt becerilerin geliştirilmesinin amaçlandığı da belirtilmiştir. Tüm bunlara koşut olarak, önümüzdeki süreçte empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin önem kazanacağı açıktır.

İlköğretim düzeyindeki Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler öğretimi ile bütünleşerek empati becerisini geliştirmeyi amaçlayan bazı araştırmalar (Kabapınar, 2002) yapılmıştır. Bu araştırmalarda bir dizi empati rollerine yer verilmiş ve öğrencilerden kendilerine sunulan rollerden birini tercih ederek (sözelimi “Belediye otobüsü şoförü” gibi) onun duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir. Araştırma sonuçları 5. sınıf öğrencilerinin büyük bölümünün seçtikleri konu ile ilgili görece nitelikli empati kurabilme potansiyeline sahip olduklarını göstermiştir. Buna karşın çalışma bulgularında 3. sınıf öğrencilerinin ancak sınırlı bir bölümünün empati kurabildikleri dile getirilmiş; ilk kez karşılaştıkları böylesi bir aktiviteye uyum sağlamakta güçlük çektikleri, özellikle empati ile ilintili duygu ve düşüncelerini yazı ile dile getirmekte zorlandıkları vurgulanmıştır. İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin empati becerilerinin geliştirilmesinde resim çiziminin kullanılması düşüncesi tam bu noktada ortaya çıkmıştır.

Bir anlam yaratma aracı olarak resim çizme

Çocuk okula başlamadan önce, kalemi tutabilecek olgunluğa ulaşmasıyla birlikte çizim yapmaya başlar. Bu aşamada onun tuvali kimi zaman anne babasının önüne koyduğu bir defter ya da eline geçirdiği bir kitap ve pek sıklıkla da evin duvarı olacaktır. Bu anlamda resim çizme, pek çok öğrenci için çocukluğunu yaşayabildiği eğlenceli bir etkinliktir. Ancak öğretim basamaklarında bilinçli bir şekilde ele alınırsa, öğrencinin resim çizmesinin yararları sadece eğlence ya da sanatsal yaratıcılığın gelişiminin ötesinde çok daha farklı işlevler içerebilir. Sözelimi resim çizme çocuğa kendi öğrenme ve algılamasını resim aracılığıyla yansıtmaya olanağı verirken, öğretmene de öğrenmeyi görsel öğeler aracılığıyla tartışmaya olanağı sağlayacaktır.

Nitekim resim çizdirme bu bakışa koşut olarak “psiko-pedagojik ve sosyal bir yansıtma aracı” (Yavuzer, 2001) olarak ele alınmıştır. San (1977) ise, bir öğretim etkinliği olarak resim çizmeyi, “Mekan içindeki nesnelerin formları, konumları ve diğer nesnelere aralarındaki bağlantılar söz konusu olduğunda, görsel imgeler bu bağları kurmak yönünden en yetkin zihinsel formlardır” şeklinde değerlendirmektedir. Benzer şekilde çağdaş gelişmiş ülkelerde resim çizdirme çocuğun psikolojik ve bilişsel gelişiminin gözlenmesinde etkin olarak kullanılmaktadır (Dileo, 1983; Krampen, 1991; Malchiodi, 1998).

Bu çerçevede resim çizme etkinliği, gerek bir öğretim etkinliği gerekse öğrencilerin sosyal algılamalarının boyutlarını anlamlandırmada kullanılan bir araç olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde de kullanılabilir. Nitekim görsel simgeleri algılama ve resim aracılığıyla yorumlayarak yansıtılma açısından çocukların gelişim basamaklarını irdeleyen Kehnemuyi (1995) 7-9 yaş arası çocukların boşluktaki tüm varlık ve nesnelere birbirleriyle bağlantı içinde algıladığı sonucuna varmıştır. Buna göre çocuk, kendini bir çevrenin parçası olarak görmekte, yapacağı her şeyi buna bağlamaktadır. Yazar böylelikle çocuğun toplumsal anlayışa ilk adımını attığı sonucuna ulaşmaktadır. Dolayısıyla resim çizme yoluyla empati yaklaşımı, toplumsal anlayışa ilk adımını atmış olan bu yaş kuşağı çocuğuna duyarlılık ve başkalarının perspektifinden de sosyal olayları görebilme yetisini kazandırabilmesi boyutuyla daha da önem kazanacak, sosyalleşme sürecini pekiştiren ve yoğunlaştıran bir katalizör işlevi görebilecektir.

Öte yandan gelişmiş ülkelerde resim çizdirme, yalnızca sosyal olayların işlenmesinde değil, öğrencilerin bilimsel kavramları ya da bilimle ilintili olayların akışını ve gelişimini nasıl yorumladıklarının ortaya konulması boyutuyla fen öğretiminde de kullanılmaktadır. Nitekim böylesi çalışmalarda öğrencilerin bilimsel kavramını nasıl yorumladıkları, farklı yapıların özelliklerini nasıl betimledikleri, maddenin tanecikli modeli çerçevesinde gazı oluşturan molekülleri nasıl algıladıkları ve fotosentez basamaklarının gelişimini nasıl düşündükleri çizdirilen resimler aracılığıyla araştırılmıştır. Araştırmacılar, resim çizdirmenin öğrencilerin anlamalarının düzeyini ortaya koyan en açık uçlu teknik olduğunu dile getirmektedir (White ve Gunstone, 1992).

Tüm bu açıklamalar temelinde bu çalışmada ilköğretimin ilk üç sınıftaki öğrencilere resim çizdirme yoluyla empatinin Hayat Bilgisi derslerinde kullanımına ilişkin bazı çıkarımlarda bulunulacaktır. Buna karşılık çocuğun çizdiği resmin kompozisyonu, sayfa kullanımı, kullandığı simgeler ve hatta renklerden yola çıkarak psikolojik durumuna ilişkin öngörülerde bulunmak hem çalışmanın amaçları, hem de araştırmacının ilgi alanının kapsamı içerisinde bulunmamaktadır. Bu çalışma çerçevesinde amaçlanan sosyal olgulara ilişkin konularda çocuğun duyarlılık kazanmasını, yaptığı davranışın diğer insanları ve canlıları nasıl etkilediğinin ayırımına varmasını, kendisinininkinden farklı olsa da diğer perspektiflerin varlığını ve geçerliliğini anlamasını sağlayacak bir öğretim etkinliğine uyum sağlayıp sağlayamadıklarını incelemektir. En önemlisi de, bunun bir otorite/bilen konumundaki öğretmenin çabucak unutulma

potansiyeline sahip sözel öğütlerinin ötesinde, çocuğun kendisinin o sosyal olayı duyumsayarak, düşünerek kendisinin yaşaması, hissetmesidir.

YÖNTEM

Öğretim etkinliğinin uygulandığı sınıflar, nitel araştırmaların örneklem seçiminde kullanılan “Olasılık temelli örnekleme yöntemleri”nden biri olan “Küme örnekleme” türüne göre (Yıldırım ve Şimşek, 2000) belirlenmiştir. Bu çerçevede araştırma, İstanbul’un Kadıköy ilçesindeki bir ilköğretim okulunun iki farklı ikinci sınıfta gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini olarak ikinci sınıfların seçilmesinin nedeni, bu yaş kuşağındaki öğrencilerin duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etmekte çektikleri güçlüklerdir. Bu güçlükler nedeniyle, öğrencilerden resim çizmeleri ve ardından resimlerini sözel olarak yorumlamaları istenmiştir. İki sınıftaki toplam öğrenci sayısı 77’dir. Öğrencilerin yaşları 7-8 arasında değişmektedir. Resimlerini çizmelerinin ardından yine “Olasılık temelli örnekleme yöntemleri”nden biri olan “Seçkisiz örnekleme” (Yıldırım ve Şimşek, 2000) türüne göre seçilmiş 15 öğrenci ile görüşme yapılmıştır.

Araştırma yapısı itibarıyla nitel bir araştırmadır. Diğer bir deyişle, öğrenciler seçtikleri role ilişkin tamamıyla öznel deneyim, duygu ve düşüncelerini resme dönüştürmüşlerdir. Bu çerçevede öğrencilere, “Belediye otobüsü şoförü”, “Pet şişe ve atık kağıt toplayan kişi”, “Sanayi Sitesi’nde çalışan çocuk”, “Çocukların kötü davrandığı kedi”, “Deniz kirliliğinden etkilenen balık”, “Sulanmayan güneş görmeyen çiçek” empati rolleri sunulmuştur. Rollerin sınıf tahtasına yazılmasının ardından, öğrencilere konulardan birini seçmeleri söylenmiştir. Ardından kendilerini seçtikleri rolün yerine koyarak duygu ve düşüncelerini resim çizerek dile getirmeleri istenmiştir. Öğrencilere bu çalışmanın bir sınav olmadığı özellikle vurgulanarak, kendilerini özgür hissetmeleri ve birbirlerinden etkilenmemeleri istenmiştir. Öğrenciler, resim çizme süreçlerini 15-20 dakika gibi bir zaman diliminde tamamlamışlardır.

Bunun ardından bazı öğrenciler ile çizdikleri resim hakkında bireysel görüşmeler (mülakat) yapılmıştır. Araştırmada, hem önceden hazırlanan soruları sorma, hem de öğrencilerin çizdikleri resimler ile ilgili bakış açılarını takip edici sorular ile irdeleme olanağı sağlayan “Yarı yapılandırılmış görüşme” türü kullanılmıştır. Görüşmede, öğrencilerin kendilerini empatisini kurduğu canlıların yerine koymasına yardım eden ve çizdikleri resimleri yorumlamalarına olanak sağlayan sorular sorulmuştur. Görüşme yapılan öğrencilerin birbirinden etkilenmemesi için görüşme, okul yönetiminin sağladığı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler okul yönetimi, sınıf öğretmeni ve öğrencilerden alınan izin doğrultusunda ses alma cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırma ile elde edilen verilerin analizinde, nitel analiz yöntemlerinden “Betimsel Analiz” kullanılmıştır. Görüşme ile elde edilen verilerden öğrencilerin kendilerine sunulan sosyal durumu nasıl anlamlandırdıkları, bu anlamlandırışı çizim ile nasıl ifade ettikleri ve empati sürecindeki duygu ve düşüncelerinin neler olduğuna ilişkin bulgular ortaya çıkmıştır.

BULGULAR

Aşağıdaki tabloda araştırmaya konu olan empati konuları ile öğrencilerin bu konulardan hangilerini seçtiklerini gösteren sayısal sonuçlara yer verilmiştir

Tablo 1. Örnekleme yer alan öğrencilerin empati konularına ilişkin tercihleri

Konunun Adı	n= 77	f (%)
Çocukların kötü davrandığı kedi	20	26.0
Deniz kirliliğinden etkilenen balık	18	23.3
Belediye otobüsü şoförü	16	20.8
Sulanmayan güneş görmeyen çiçek	16	20.8
Pet şişe ve atık kağıt toplayan kişi	6	7.8
Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk	1	1.3

Tablo 1'den de görüleceği üzere öğrenciler, kendilerine sunulan altı farklı empati rolü içerisinde “Belediye otobüsü şoförü” “Çocukların kötü davrandığı kedi”, “Deniz kirliliğinden etkilenen balık” ile “Sulanmayan, güneş görmeyen çiçek” adlı konuları çok büyük oranda (öğrencilerin yaklaşık % 91'i) seçmişlerdir. “Pet şişe ve atık kağıt toplayan kişi” adlı konuyu 6 öğrenci, “Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk” adlı konuyu ise sadece 1 öğrenci seçmiştir. Görüldüğü gibi öğrenciler önemli bir oranda hayvan ve bitki ile gündelik yaşam içerisinde sık sık karşılaşlarına çıkan “Belediye otobüsü şoförü”nü kendi deneyim dünyalarına daha yakın görmüşlerdir. Diğer konular ise, öğrencilerin daha az tercih ettikleri konular olmuştur. Bu çerçevede görüşme yapılan bazı öğrencilerin çizdikleri resimler ile görüşme metinlerine aşağıda yer verilmiştir. Aşağıda örnekleme yer alan dört öğrencinin çizmiş olduğu resimler ve görüşmeler sırasında ifade ettikleri düşünceleri metin olarak sunulmuştur. İlk olarak “Deniz kirliliğinden etkilenen balık” rolünü seçen İlker'in çizdiği resim ile görüşmede ifade ettikleri sunulacaktır.

Resim 1. İlker'in “Deniz kirliliğinden etkilenen balık” empatisini kurarken çizdiği resim

(A= Araştırmacı)

A: İlker neydi çizdiğin resmin konusu?

İ : Deniz kirliliğinden etkilenen balık.

A: Yani sen bir balıksın öyle mi?

İ : Evet.

A: Peki bir balık olarak bu resmi bana yorumla lütfen.

İ : Şimdi buradaki balık denizde yüzüyor. Buradaki çocuklar onlara çöp atıyor.

A: Ne gibi çöpler?

İ : Kağıt, yerdeki kumlar, evet balık bundan çok rahatsız oluyor ve ölüyor.

A: Daha başka denizde neler var?

İ : Daha başka denizde toplar var, sonra kağıt var. Pis şeyler var, pijamalar, terlikler, çoraplar var.

A: Bu kahverengiler nedir?

İ : Bunlar da çamur?

A: Nereden geliyor bu çamurlar?

İ : Bu çamurlar dereden geliyor.

A: Peki sen bir balık olarak denizi bu şekilde görünce neler hissediyorsun?

İ : Ben bir balık olarak şunu hissediyorum. Bir de bunun tersi. Balık insan olsaydı, o balık olsaydı. O orada yüzseydi. O balık olan insan ona çöp atsaydı nasıl olurdu? O yüzden yani böyle bir şey olması çok ayıptır. İşte bu balığın ne kadar acı çektiğini bilmiyorlar. Eğer onlar olsaydı, onun nasıl acı çektiğini anlardılar. Aynı balık olsalardı. Onun nasıl acı çektiğini anlardılar.

A: Peki senin balık olarak dilin olsaydı o insanlara ne demek isterdin?

İ : Ne yapıyorsunuz? Bizim şu an yerlerimizi kirletiyorsunuz. Ama biz sizin yerinize çıkamayız. Çünkü balıklar denizden hiç çıkamaz. Onların mahallelerini kirletemez. Onlar balıkların yuvalarını kirletiyorlar. Balıklar onlara bir şey diyemez ki! Dilleri olsa böyle derler. Gidin buradan. Ne yapıyorsunuz derler.

A: Bir balık olarak neler hissettin?

İ : Bir balık olarak acıyı hissettim yani. Acı veriyor insana, o balığın acısı.

İlker'in kurmuş olduğu bu empatide vurgulanması gereken bir dizi önemli nokta vardır. Görüşmeden de anlaşılacağı üzere, İlker başlangıçta "buradaki balık" diyerek resmi yorumlamaktadır. Bu anlamda tam olarak empati sürecine girememekte, ancak araştırmacının "Peki sen bir balık olarak denizi bu şekilde görünce neler hissediyorsun?" sorusunun ardından "Ben bir balık olarak şunu hissediyorum" diyerek duygu ve düşüncelerini açıklamaya başlamış, kısacası empati sürecine girmiştir.

Bundan başka yine İlker ile yapılan görüşmeden çocuklar ya da insanların denize çöp, kum, top, kağıt, terlik, çorap gibi şeyleri attıklarını öğrenmekteyiz. Ayrıca dereden akıp gelen çamur da denizi kirletmektedir. Bu atılanlardan balık rahatsız olmakta ve ölmektedir. Görüşmenin ortaya çıkardığı önemli noktalardan biri de, kendisini balığın yerine koyan İlker'in denize çöp atan insanları, balığın yerine koymaya davet etmesidir. Yani empati sürecindeki İlker, insanları da empati kurmaya çağırmaktadır. Çünkü böylelikle denizi kirleten insanlar da, balığın çektiği sıkıntıları anlayabilecektir. Karşısındakini empati kurmaya davet ediş, İlker'in kendisini nitelikli bir şekilde balığın yerine koyduğunun bir göstergesidir. Kendisi empati aracılığıyla o denli ikna olmuştur ki, karşısındakileri de bu ikna oluş sürecine davet etmektedir. Nitekim görüşme sona ererken, kendisini balığın yerine koymasının balığın acısını anlamasına yardımcı olduğunu "Acı veriyor insana, o balığın acısı" diyerek vurgulamakta İlker.

Dikkat çekici noktalardan biri de, resim çizmeyi bitirmesinin ardından öğrenci ile yapılan görüşmenin, resimde varolan bilgilerden çok daha fazlasını açığa çıkarmasıdır. Yani resim çizme sürecinin bitmesi öğrencinin empati kurma sürecinin de bitmesi anlamına gelmemektedir. Aksine öğrenci ile gerçekleştirilen mülakat, empati sürecini daha da derinleştirmiş, daha nitelikli ayrıntıların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Görüşme sürecinde araştırmacının "Yani sen bir balıksın öyle mi?", "Peki sen bir balık olarak ..." gibi söylemleri kullanması çocuğun empati kurma sürecini derinleştirmesinde rol oynamıştır denilebilir. Böylesi bir etkinliğin sınıfta uygulanması aşamasında öğretmen, öğrenciyi tahtanın önüne çıkartarak çizdiği resmi yorumlamasını isteyebilir. Tıpkı araştırmacının yaptığı gibi ilave sorular sorarak çocuğun empati sürecini derinleştirmesine katkıda bulunabilir.

Aynı konuyu seçen Burç'un resmi ve resmi ile ilgili empati sürecinde dile getirdiği görüşlerine de aşağıda yer verilmiştir.

Resim 2. Burç'un "Deniz kirliliğinden etkilenen balık" empatisini kurarken çizdiği resim

A : Bana resmini anlatır mısın Burç?

B : Şimdi bir deniz varmış. Sonra çocuklar oraya hep kirlilik atıyorlarmış. Konserve, çöp atıyorlarmış. Sonra orada da bir balık yaşıyormuş. Niye atıyorsunuz demiş. Ben insan değil miyim demiş. Hep siz kendinizi düşünüyorsunuz, gidin çöp var oraya atın demiş.

A: Çöp bidonunu mu kastediyorsun?

B: Hıh hıh. Yakında öleceğim zaten demiş. Çok yaşlanmış. Hayatın tadını hiç bilmiyorsunuz demiş.

A: (Resmi göstererek) Peki bunlar kim? Ne yapıyorlar?

B: Onlar mı? Gidiyorlar, denize çöplerini atıyorlar.

A: Hımmm. Bunlar çöp mü atıyorlar? Bunlar olta mı, çöp mü?

B: Çöp.

A: Neler atıyorlar, mesela bu ne?

B: O mu, konserve (kutusunu).

A: Peki bunlar ne?

B: Bu top, bu konserve, bu da konserve.

A: Peki bunlar balık galiba. Neler oluyor bu balıklara?

B: Sonra çok etkileniyor balık çöplükten. Sonra sağlığı da bozuluyor. Ama ölüyor bir gün sonra.

A: Peki ne oluyor ötekine?

B: Hayır. Bu canlı balık, sonra o ölüyor.

A: Hımm. Yani iki farklı halini anlatıyor. Önce canlı , sonra ölmüş hali öyle mi?

B: Evet.

A: Peki bu balığın dili olsaydı insanlara neler derdi?

B: Şimdi derdi ki, siz niye atıyorsunuz (bu çöpleri). Ben size atsam olur mu? Ben de canlıyım. Siz benim etimi bari yararlı bir şey yapsaydınız. Mesela kızartsaydınız, balık yeseydiniz falan. Niye beni böyle öldürüyorsunuz? Balıkçılar gelir beni alır. Öyle ben daha mutlu olurum birisine işe yaradığım için derdim.

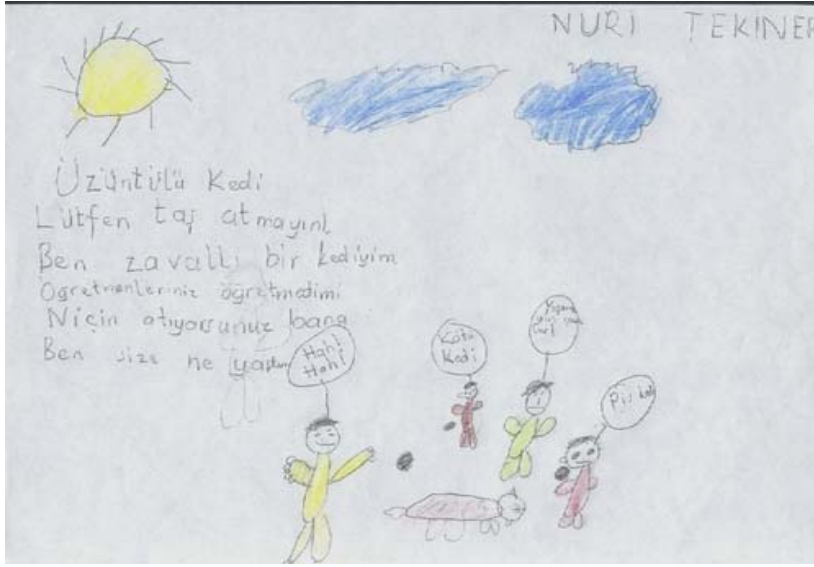
A: Neler hissettin balığın yerine koyunca kendini.

B: Çok kötü hissettim. Balık yerinde olunca çok üzüldüm.

“Deniz kirliliğinden etkinen balık” konusunu seçen Burç, resminde balığın başına gelenleri basamak basamak tüm süreçleri ile birlikte yansıtmaktadır. Görüşme sırasındaki konuşmalar da ortaya koymaktadır ki, çocuklar ellerindeki konserve kutularını ve topu denize atmakta, balık bu kirlilikten etkilenmekte ve bir gün sonra da ölmektedir. Görüşme sırasında sorulmamış olsa da, resimdeki “Birkaç gün sonra” yazısının sağında yer alan çizgiler mezartaşı olarak yorumlanmıştır.

Başlangıçta, tıpkı İlker gibi empati kurma sürecine ilişkin bir problem yaşamakla birlikte, Burç’un “Hep siz kendinizi düşünüyorsunuz, gidin çöp var oraya atın” şeklindeki sözleri empati kurduğunu göstermektedir. Burç’un açıklamalarından onun son derece pragmatist bir bakış açısına da sahip olduğunu görmekteyiz. Burç filozofça adeta insanları denizi kirlittikleri için uyarmakta, kendi besin depolarını yok ettikleri için kınamaktadır. Bir balık olarak da, deniz kirliliği yüzünden pisi pisine ölmektense, balıkçılar tarafından tutulup insanlar tarafından kızartılıp yenilmeyi tercih etmektedir. Çünkü o “işe yaradığı için”, “yararlı olduğu için” “mutlu olduğuna” vurgu yapmaktadır. Zaten konuşmanın başında da o, denizi kirleten insanları “hayatın tadını hiç bilmemekle” itham etmiştir. Hayatın tadını bilselerdi onlar, kendi besin kaynakları olan denizi kirletirler miydi hiç? Burç, ayrıca kendini balığın yerine koyunca “çok kötü hissettiğini”, “çok üzüldüğünü” de dile getirmektedir.

Aşağıdaki örnekte ise, Nuri’nin “Çocukların kötü davrandığı kedi” empatisini kurarken çizdiği resim ile görüşme sırasında söylediklerine yer verilmiştir.

Resim 3. Nuri'nin "Çocukların kötü davrandığı kedi" empatisini kurarken çizdiği resim

A: Nuri bana resmini anlatır mısın?

N: Burada çocuklar bana çok kötü davranıyorlar. Dört kişiler. Taşları hep bana atıyorlar. Bir de "hah hah ha" diye gülüyorlar. Bir de bir adam var, "Yapmayın çocuklar!" diye uyarıyor. Bir de bir çocuk var daha bilmiyor ne olduğunu. Şu iki çocuk da biliyorlar, ama kötü davranıyorlar kediyeye. Bu da bilmediği için katılmak istemiş, o da katılmış.

A: Sen kedi olarak neler hissediyorsun?

N: Şimdi ben kedi olarak çok üzülüyorum. Çok acı çekiyorum. Taşlar sırtıma geldikçe çok acıyor. Onlar hiç öğrenmediler mi zavallı kedilere, hayvanlara taş atmamayı?

A: Peki bu "Yapmayın çocuklar!" diyen kişi ne demek istiyor?

N: Yani onları uyarıyor, yani onların yapmamasını istiyor. O biliyor, o öğrenmiş artık (kedilere zarar verilmeyeceğini).

A: Peki kedi olarak dilin olsaydı bu çocuklara ne söylemek isterdin?

N: Lütfen taş atmayın, ben bir zavallı kediyim. Size öğretmedi mi öğretmeniniz zavallı hayvanlara zarar vermemeyi.

A: Neler hissettin bu resmi çizerken?

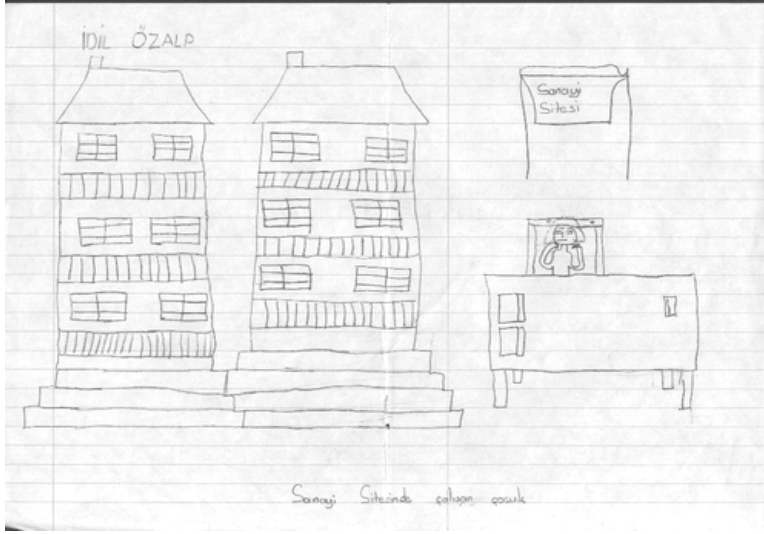
N: Şöyle gözümü kapattım, ben kendimi kedi olarak hissettiğimde çok acıyordu vücudum. Öyle çok acıyordu ki ölme tehlikesi olabilirdi. Sanki araba kazası geçirmiş gibi oluyordum.

A: Peki sevdin mi bu çalışmayı?

N: Evet. Hem bu hayvanlara zarar vermemeyi anlatıyor.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Nuri, “Burada çocuklar bana çok kötü davranıyorlar. Dört kişiler. Taşları hep bana atıyorlar” diyerek daha görüşmenin başında empati sürecine girmiştir. Nitekim resmi çizerken neler hissettiği sorusuna Nuri “Şöyle gözümü kapattım, ben kedi olarak hissettiğimde” şeklinde yanıt vererek empati kurma sürecini anlatmıştır. Yine bu süreçte kedinin çektiği acıyı da “Şimdi ben kedi olarak üzüldüğüm. Çok acı çekiyorum. Taşlar sırtıma geldikçe çok acıyor” sözleriyle betimlemiştir. Resmi çizerken hissettiklerini de, “çok acıyordu vücudum. Öyle çok acıyordu ki ölme tehlikesi olabilirdi” şeklinde açıklamaktadır. Bu ölüm tehlikesini de “araba kazası geçirme”ye benzetererek, insanlarla ilgili bir örnekle eş tutmakta, yani acıyı insani öğelerle somutlaştırmaktadır. Bundan başka görüşmenin sonundaki “Hem bu hayvanlara zarar vermemeyi anlatıyor” şeklindeki sözleri Nuri’nin etkinlik ile kazandırılmak istenen perspektifi oluşturduğunu göstermektedir. Yani empati sürecinde yer alan duyuşsal ve düşünsel hissediş, Nuri’nin “hayvanlara zarar verilmemesi” sonucuna kendisinin ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Nitekim psikologlar da, ders kitabı ya da öğretmenlerin “saygılı olmalıyız”, “hayvanları korumalıyız” ya da “denizleri temiz tutmalıyız” gibi öğütlerinin çocuklarda davranış değişikliğine yol açmadığını belirtmektedir. Buna göre ilköğretim dönemindeki çocukların soyut ilke ve değerleri kavrayabilmeleri için sosyal sorunları gözlerinde canlandırmaya gereksinimleri vardır (Erden ve Akman, 2001). Bu çerçevede resim ile empati etkinliğinin sosyal sorunları öğrencinin gözünde canlandırmasına yardımcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu süreç öğrencinin sosyal soruna ilişkin kendi bireysel sonucuna ulaşmasına katkıda bulunabilmektedir.

Aşağıda son örnek olarak İdil’in “Sanayi Sitesi’nde çalışan çocuk” empatisini kurarken çizdiği resme yer verilmiştir. Bu empati rolü tüm örnekleme içerisinde sadece İdil tarafından seçilmiştir. Ancak kendisi ile yapılan görüşme İdil’in empati konusunu kendi deneyim dünyası içerisinde çok farklı değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Resim 4. İdil'in "Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk" empatisini kurarken çizdiği resim

A : Sen hangi konuyu seçtin?

İ : Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk.

A : Bana resmini anlatır mısın lütfen?

İ : Burada siteler, evler var.

A : Evler mi?

İ : Hıh hıh.

A : Evet daha başka.

İ : Burada çıkış kapısı var.

A : Neyin kapısı?

İ : Siteden çıkma kapısı.

A : Daha başka?

İ : Burada da çocuk okula gitsem mi, gitmesem mi diye düşünüyor. Burada da kitaplarını almış hazırlanıyor.

"Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk" adlı konuyu resmeden İdil ile yapılan görüşme, İdil'in sahip olduğu "site" kavramının kendisine sunulandan çok farklı olduğunu gözler önüne sermiştir. İdil'in bireysel kavram algılamasında, "Sanayi Sitesi" kavramı, "apartmanlardan oluşan evlerin bulunduğu ikametgah alanı", "Sanayi Sitesi'nde çalışan çocuk" da "evinde ders çalışan çocuk" olarak yer bulmuştur. Nitekim araştırmannın

yapıldığı ilköğretim okulunun çevresi apartmanlardan oluşan sitelerle çevrilidir. Bu örnek, empati konusu ile öğrencinin deneyim dünyası arasında doğrudan bir ilişki olduğunu, yaşanan sosyal çevrenin kavramları anlamlandırmamızda önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede altı çizilmesi gereken nokta, bu yöntemi sınıfında uygulamak isteyen öğretmenlerin konu seçimlerine dikkat etmeleridir. Öğrenciler ancak deneyim dünyaları ile ilişkili konularda empati kurma sürecine girebilirler. Tanımadıkları, bilmedikleri sosyal durumların tanımlandığı rollerde empati kurmakta güçlük çekeceklerdir. Böylesi bir durum öğretmenin çocukla ilgili yanlış değerlendirmelere ulaşmasına neden olabilir. Kendine en yakın konuyu belirlemesi için, öğrenciye birden fazla empati rolünün sunulması son derece önemlidir. Bu öğrenciye özgürlük olanağı sağlayacaktır.

TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi, resim çizimi yoluyla empati kurma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlikler için bir dizi sonuçların çıkarılmasını sağlamıştır. Araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi resim çizme de hayat bilgisi dersinin bir uzantısı olabilmektedir. Sosyal sorunların irdelenmesi sürecinde resim çizme bir anlam yaratma aracı olarak kullanılabilir. Bundan başka resim çizme ile empati kurma süreci birbirini bütünleyecek şekilde ilişkilendirilebilmektedir. Bu anlamda öğrenciler hem resim çizme sürecinde hem de görüşmenin yapıldığı süreçte farklı derecelerde empati kurabilmektedirler. Yine araştırmacının/öğretmenin çizilen resimle ilgili soracağı sorular empati sürecini derinleştirmekte, öğrenci resmin ötesinde sonuçlar çıkarabilmektedir. Bu sonuçlar da, en genelde, öğrencilerin empati rollerinin gerektirdiği duygu ve düşünceleri hissettiklerini göstermektedir.

Tüm bunlardan başka, araştırma ile, öğrencilere sunulan empati rollerinin öğrencilerin deneyim dünyasına uygun olmasının ne denli önemli olduğu sonucu da çıkmıştır. Bu anlamda birden fazla (en az üç) empati rolünün verilmesi, öğrenciye kendine en yakın rolü bulması özgürlüğünü taniyacaktır.

Böylesi aktiviteler aracılığıyla öğrencide empatiden başka bir dizi becerinin gelişmesi de söz konusu olabilir. Öğrencinin kendisini başkasının yerine koyarak daha duyarlı bir bakış kazanmasının ötesinde, sanatsal ve estetik duygularının, bağımsız ve bireysel yaratıcılığının ve sözel ifade yeteneğinin gelişmesi de sözkonusu olabilmektedir.

Buraya kadar verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere her bir çocuk keşfedilmesi gereken farklı bir dünyayı/perspektifi temsil etmektedir. Her çocuk, bazı ortak temel sembelleri kullansalar dahi, kendi özgünlüğü ve biricikliği içerisinde sosyal olguları değerlendirmekte ve yorumlamaktadır. Resim çizimi yoluyla empati deneyiminin yaşatılması ve çizilen resimle ilgili yapılan görüşmeyle empati duygusunun derinleştirilmesinin, çocuğun dünyayı ve sosyal olguları nasıl algıladıklarını, anlamlandırdıklarını anlamamıza yardımcı olduğu görülmektedir. Yine böylesi bir aktivite aracılığıyla öğrenci etkinliği ve deneyim zenginliği yaşanacak; ortaya çıkan bilgi, yorum, duygu ve düşünüşün yönü de öğrenciden öğretmene doğru yönlenecek, akacaktır. Bu tip

bir uygulama ile, bir otorite ve bilen rolündeki öğretmen rolü yerini, öğrencisinin duygu ve düşünce dünyasını keşfetmeye çalışan öğretmen kimliğine bırakacaktır. Yine öğrenme ve anlamının bilgi aktarılmaksızın, öğrencinin yaş kuşağı, beklentileri ve yetenekleri doğrultusunda kendi oluşturduğu bir resim ile de olabileceğinin anlaşılması önemlidir. Bunlar da çağdaş ve nitelikli bir eğitim yolunda atılması gereken adımlardan birkaçı değil midir zaten?

KAYNAKLAR

- Ciaramicoli, A. P., Ketcham, K. (2001) *The power of empathy*, New York: Plume Book.
- Dileo, J. H. (1983). *Interpreting children's drawings*. New York: Brunner-Routledge.
- Dökmen, Ü. (2000). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erden, M., Akman, Y. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Kabapınar, Y. (2002). Bir öğretim yöntemi olarak sosyal empati. *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kehnemuyi, Z. (1995). *Çocuğun görsel sanat eğitimi*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Krampen, M. (1991). *Children's drawings: iconic coding of the environment*. London: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Malchiodi, C. A. (1998). *Understanding children's drawings*. New York: The Guilford Press.
- Marshall, L. (2002) "Development of Empathy", *In Their Shoes* (editör, Yolanda Fernandez), Wood 'N' Barnes Publishing, Oklahoma
- Miller, P. A., Eisenberg, N. (1988) "The relation of empathy to aggressive and externalizing antisocial behavior", *Psychological Bulletin*, 103, ss. 324-344
- Moulden, H., Marshall, W. L. (2002) "Empathy, Social Intelligence and Aggressive Behavior", *In Their Shoes* (editör, Yolanda Fernandez), Wood 'N' Barnes Publishing, Oklahoma
- San, İ. (1977). *Sanatsal yaratma: Çocukta yaratıcılık*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- White, R., Gunstone, R. (1992). *Probing understanding*. London: The Falmer Press.
- Yavuzer, H. (2001). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

